

Małgorzata Szymańska

Ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków

Studenckie Zeszyty Naukowe 8/11, 50-57

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków

Zmiana ustroju społecznego, politycznego, a zwłaszcza gospodarczego, jaka nastąpiła po 1989 roku uwypukliła konieczność znowelizowania małżeńskiego prawa majątkowego. Prace nad reformą Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego podjęte zostały w 1998 r. przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Cywilnego działającą przy Ministrze Sprawiedliwości.¹ Koncentrowały się one w głównie na wyborze odpowiedniego ustawowego ustroju majątkowego. Zamiarem twórców zmian kodeksu było wskazanie takiego ustroju, który stanowiłby wystarczające zabezpieczenie interesów małżonków, podstawy bytu rodziny, ale zarazem nie utrudniałby obrotu prawnego. Pełniący funkcję reżimu ustawowego ustrój wspólności dorobku rodził wiele komplikacji, szczególnie gdy jeden z małżonków prowadził działalność gospodarczą. Taka aktywność zawodowa wymaga podejmowania szybkich decyzji, jak też pewności, że jest ważna czynność prawna dokonana przez kontrahenta pozostającego w związku małżeńskim.

Wspólność dorobku znacznie utrudniała takie działanie.² Reformatorzy zdecydowali jednak, że ustawowym ustrojem majątkowym będzie nadal wspólność dorobku, ale do katalogu ustrojów majątkowych wprowadzono nowy ustrój – rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków.³

Ustrój ten po raz pierwszy, choć pod inną nazwą („podział dorobku na wypadek ustania małżeństwa”), został wprowadzony do polskiego prawa rodzinnego dekretem z 29 maja 1946 r. i był on ustrojem ustawowym aż do 1950 roku.⁴

Rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków jest modyfikacją modelu rozdzielności majątkowej. Najprościej można go scharakteryzować jako rozdzielność majątkową, zasadę w czasie trwania tego ustroju

¹ T. Smyczyński, *Reforma małżeńskiego prawa majątkowego*, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 18, s. 827.

² M. Szydłowska, *Ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 3, s. 143.

³ K. Rychter, *Małżonkowie podzielią się dorobkiem*, „Gazeta Prawna” z dn. 9.12.2004 r., s. 22.

⁴ T. Smyczyński, *op.cit.*, s. 827.

i wyrównanie przyrostu wartości majątków małżonków po jego zakończeniu. Zawarcie przez małżonków umowy majątkowej, którą zostaje wprowadzony ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków skutkuje tym, że majątki osobiste, jak też majątki małżeńskie pozostają rozdzielne, zaś majątek wspólny małżonków nie powstaje.⁵

Małżonkowie więc mogą zarządzać samodzielnie swoim majątkiem osobistym i dorobkowym. Nie obowiązują ich żadne ograniczenia dotyczące rozporządzania majątkiem. Po ustaniu tego ustroju – rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków – następuje ustalenie wzrostu wartości majątków każdego z małżonków, jaki nastąpił od chwili zawarcia stosownej umowy majątkowej.

W omawianych przepisach dotyczących wprowadzenia nowego ustroju zmieniło się również samo rozumienie pojęcia dorobek. W przepisach sprzed nowelizacji w art. 32 termin dorobek określał przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności majątkowej przez obydwoje małżonków lub przez jednego z nich. W myśl nowych przepisów przedmioty te tworzą teraz majątek wspólny małżonków, a termin dorobek przypisany jest tylko i wyłącznie do nowego ustroju majątkowego.⁶ W nowym znaczeniu termin ten określa bowiem wzrost wartości majątku każdego z małżonków po zawarciu umowy majątkowej małżeńskiej (art. 51³ § 1 k.r.o.), z wyłączeniem przedmiotów i praw majątkowych o charakterze ściśle osobistym wymienionych w art. 33 pkt 2, 5, 6, 7, 9 k.r.o. Są to przedmioty majątkowe:

- odziedziczone i darowane (np. przez rodziców, dziadków) już w czasie trwania małżeństwa, chyba że spadkodawca lub darczyńca zastrzegł wyraźnie, iż jego wolą jest, by np. dom lub samochód wszedł do majątku dorobkowego;
- prawa niezbywalne przysługujące tylko jednemu z małżonków (np. prawo do alimentów);
- uzyskane tytułem odszkodowania za uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia albo zadośćuczynienia za doznaną krzywdę;
- wierzytelności z wynagrodzenia za pracę lub innej działalności zarobkowej, czyli pensja należna, ale jeszcze niewypłacona (pobrana wchodzi do majątku dorobkowego);
- prawa autorskie i prawa pokrewne (artystów, wykonawców), prawa własności przemysłowej (twórcy wynalazku, wzoru użytkowego). Nie zalicza się do dorobku przedmiotów nabytych w zamian za te wszystkie dobra. Chodzi bowiem o wzrost tego majątku, a nie o dochód uzyskany z tego majątku.

⁵ M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 143.

⁶ J. Strzebińczyk, Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie małżeńskiego prawa majątkowego (cz. II), „Rejent” 2004, nr 9, s. 93.

Ustalając wartość dorobku każdego z małżonków należy wziąć pod uwagę następujące walory:

- darowizny dokonane przez jednego małżonka, za wyjątkiem tych, które dokonane zostały na rzecz wspólnych zstępnych małżonków oraz darowizn zwyczajowo przyjętych na rzecz innych osób (terminem tym objęte są drobne darowizny – prezenty, które dokonywane są z okazji imienin, świąt; w zakres użytego przez ustawodawcę w tym punkcie pojęcia „innych osób” wliczyć należy również współmałżonka);
- usługi świadczone osobiście przez jednego z małżonków na rzecz majątku drugiego małżonka;
- nakłady i wydatki na majątek jednego z małżonków z majątku drugiego małżonka (art. 51³ § 2 k.r.o.). Pojęcia nakładów i wydatków nadal nie zostały zdefiniowane przez ustawodawcę. Zgodnie z wypracowaną przez doktrynę definicją, przez nakłady rozumieć należy koszty poniesione na eksploatację lub ulepszanie rzeczy już istniejącej w majątku. Natomiast pojęcie wydatków obejmuje koszty związane z nabyciem danego przedmiotu.⁷

Użycie sformułowania „drobne, zwyczajowo przyjęte darowizny” wzorowanego na rozwiązaniu przyjętym w art. 994 §1 k.c. pozwala na swobodną, choć nie dowolną, jego interpretację przy ocenie, czy wartość konkretnej darowizny podlega doliczeniu do dorobku, czy też nie należy jej o uwzględnić w tej operacji.⁸

Wartość majątku dorobkowego ustala się na dzień ustania rozdzielności majątkowej, a według cen z chwili dokonywania rozliczeni między małżonkami (art. 51³ § 3 k.r.o.).

Wyrównanie może nastąpić przez zapłatę różnicy w gotówce, papierach wartościowych itp. albo przez przeniesienie prawa np. użytkowania wieczystego działki, prawa własności mieszkania itp.

Nie jest jasne, czy i jakie konsekwencje podatkowe będzie pociągało za sobą takie przeniesienie. Trudno uznać je za darowiznę, ponieważ podstawą nie jest umowa darowizny, lecz przepis rangi ustawowej – art. 52⁴ k.r.o., co oznacza, że nie będzie ono obciążone podatkiem od spadków i darowizn. Ze zrozumiałych względów nie powinno też podlegać podatkowi od dochodów osobistych.

Użyty w art. 51⁴ § 1 k.r.o. termin „ustanie rozdzielności majątkowej” rozumieć należy jako ustanie zmodyfikowanej postaci rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Takie rozumienie tego przepisu uzasadniałoby rezygnację z dodania obok takowego wyrażenia, jako oko-

⁷ M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 144.

⁸ J. Strzebińczak, *op.cit.*, s. 95.

liczności skutkującej powstaniem po stronie jednego z małżonków roszczenia o wyrównanie dorobków terminu lub ustania małżeństwa.⁹

Ustanie ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków następuje z chwilą ustania małżeństwa (rozwód, unieważnienie), orzeczenia separacji, zawarcia nowej umowy majątkowej małżeńskiej wprowadzającej wspólność majątkową (umowną lub ustawową), uprawomocnienia się orzeczenia sądu o ubezwłasnowolnieniu jednego z małżonków, z chwilą rozwiązania umowy małżeńskiej.

„Zawierając nową umowę majątkową małżeńską małżonkowie mogą łączące ich stosunki majątkowe poddać reżimowi wspólności lub pełnej rozdzielności (bez obowiązku dokonywania w przyszłości wyrównania wartości majątków dorobkowych)”.¹⁰

Artykuł 47 § 2 k.r.o. wprowadza możliwość rozwiązania umowy majątkowej małżeńskiej. Postać tej umowy majątkowej była dotąd dyskusyjna. W doktrynie uważa się ją jako nową umowę, która przywraca ustrój majątkowy istniejący przed zawarciem poprzedniej umowy. Od 20 stycznia 2005 r. w przypadku zawarcia przez strony umowy rozwiązującej umowę majątkową między małżonkami powstanie ustrój ustawowy, chyba że małżonkowie postanowią inaczej (art. 47 § 2 k.r.o.). Rozwiązano w ten sposób problem skutku rozwiązania umowy majątkowej.¹¹

Gdy uprawomocni się orzeczenie o separacji, lub o ubezwłasnowolnieniu albo ogłoszeniu upadłości jednego z małżonków, to między nimi zaczyna obowiązywać ustrój przymusowy pełnej rozdzielności majątkowej – rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków ustaje.

W przypadku rozwiązania małżeństwa przez rozwód lub jego ustania na skutek uprawomocnienia się orzeczenia o unieważnieniu małżeństwa, zasadniczym skutkiem w sferze stosunków majątkowych między małżonkami jest powstanie pełnej rozdzielności majątkowej, co wiąże się z ustaniem jego zmodyfikowanej postaci z art. 51² k.r.o.¹²

Gdy ustaje ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków, małżonkowi, którego dorobek jest mniejszy przysługuje roszczenie o wyrównanie różnicy w przyroście wartości majątków. Wyrównanie to może nastąpić przez zapłatę lub przeniesienie prawa majątkowego.¹³

Gdy zaistnieje rozbieżność co do wielkości różnicy majątków dorobkowych czy też sposobu jej wyrównania, to konieczna jest w myśl art. 51⁴ § 3 k.r.o. interwencja sądu. Każdy z małżonków ma uprawnienie do wystąpienia z żądaniem zmniejszenia obowiązku wyrównania dorobków,

⁹ M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 144.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ T. Smyczyński, *op.cit.*, s. 833.

¹² M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 144.

¹³ E. Ułowicz, Na wspólną miarę, „Gazeta Prawna” z dn. 20.01.2005 r., s. 21.

jeżeli przemawia za tym istnienie ważnych powodów. Uzasadnione to jest w sytuacji gdy przyczyną powstania różnicy w dorobkach jest zawinione działanie drugiego małżonka, który nie przyczyniał się do zaspokajania potrzeb wspólnie założonej rodziny, trwonił swój majątek osobisty, czy też nie w pełni wykorzystywał swoje możliwości zarobkowe. Klauzula generalna „ważnych powodów” umożliwia oddalenie roszczeń o wyrównanie różnicy dorobków tego małżonka, który z przyczyn niezwiązanych z bytem rodziny nie wykorzystywał swoich możliwości majątkowych, albo wyzbył się składników swojego majątku na niekorzystnych ekonomicznie warunkach.

Zadaniem instytucji wyrównania dorobków jest rekompensata w majątku dorobkowym małżonka, który nie koncentrował się głównie na działalności zarobkowej, lecz na prowadzeniu wspólnego domu, opiece i wychowywaniu wspólnych dzieci.¹⁴

W przypadku śmierci jednego z małżonków rozliczenia z tytułu wyrównania dorobków następują między spadkobiercami tego małżonka, a żyjącym małżonkiem (art. 51⁵ § 1 k.r.o.). Spadkobiercy zmarłego małżonka mogą również wystąpić z żądaniem o zmniejszenie obowiązku wyrównania dorobku. Takie zachowanie może mieć miejsce tylko i wyłącznie wtedy, gdy spadkodawca przed śmiercią wniósł pozew o rozwód, unieważnienie małżeństwa, czy też wystąpił o orzeczenie separacji. Jeżeli natomiast postępowanie o rozwód czy separację toczy się z inicjatywy małżonka pozostającego przy życiu, to spadkobiercy nie będą mogli wystąpić z takim żądaniem. Z taką samą sytuacją będziemy mieli do czynienia w przypadku wytoczenia powództwa o unieważnienie małżeństwa przez żyjącego małżonka, osobę mającą interes prawny w stwierdzeniu nieważności małżeństwa czy też prokuratora.¹⁵

Na małżonkach, których ustrojem majątkowym jest rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków nie spoczywa obowiązek udzielania sobie wyjaśnień dotyczących stanu ich majątków. Również nie są zobowiązani do porozumiewania się przed dokonaniem ważniejszych czynności zarządu majątkiem osobistym. Decyzję o obciążeniu, zbyciu czy też odpłatnym nabyciu istotnych składników majątku osobistego podejmuje każdy z małżonków samodzielnie.¹⁶

Znowelizowane przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie wspominają o konieczności dokonania wzajemnego rozrachunku między małżonkami, którzy chcą zawrzeć umowę majątkową z reżimem rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Strony, które wcześniej po-

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ E. Usowicz, Zmiany w rozliczeniach między małżonka, „Gazeta Prawna” z dn. 11.08.2004 r., s. 20

¹⁶ M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 145.

zostawały pod rządami innego ustroju – wspólności majątkowej konieczne muszą dokonać wzajemnych rozliczeń oraz ustalić skład i stan przedmiotów wchodzących w skład majątku osobistego. Sporządzenie takiego zestawienia jest również użyteczne i zapobiega nieporozumieniom w przyszłości w sytuacji gdy ustrój ten wprowadzany jest umową zawartą jeszcze przed powstaniem małżeństwa stron.

Skuteczność umowy rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków wobec osób trzecich zależy od tego, czy fakt jej zawarcia oraz rodzaj były osobom tym znane.¹⁷

W niektórych krajach europejskich funkcjonują ustroje majątkowe mające zbliżoną postać do ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków funkcjonującej w Polsce. Do takich państw w Europie należą: Norwegia, Szwajcaria, Niemcy oraz Finlandia.¹⁸

W Niemczech rozdzielność majątkowa z wyrównaniem przyrostu wartości majątków jest ustrojem ustawowym. Swoboda każdego z małżonków w samodzielnym zarządzaniu swoim majątkiem ograniczona jest w dwóch sytuacjach: rozporządzeniu (lub zobowiązaniu się do rozporządzenia) całym swoim majątkiem oraz rozporządzeniu przedmiotami urządzenia domowego, które stanowią przedmiot własności małżonka. Do dokonywania tych czynności konieczne jest uzyskanie zgody współmałżonka, która w szczególnych okolicznościach zastąpiona może być orzeczeniem sądu.¹⁹

W Finlandii ustrój ustawowy oparty jest na zasadzie rozdzielności majątkowej, który w przypadku ustania małżeństwa wiąże się z tzw. prawem udziału małżeńskiego. Każdemu z małżonków, a w razie śmierci – jego spadkobiercom, przysługuje roszczenie wyrównawcze o połowę wartości „czystego” majątku małżonków. W Finlandii wprowadzono pewne ograniczenia w rozporządzaniu składnikami przez małżonków. Dotyczą one zarazem tylko tych składników majątku, które objęte są tzw. prawem udziału małżeńskiego, czyli podlegającym ewentualnym rozliczeniom w przypadku ustania małżeństwa. Małżonkowie na przykład nie mogą samodzielnie zbyć ani obciążyć hipoteką nieruchomości bez pisemnej zgody drugiego małżonka. Podobnym ograniczeniem (w miejscu zakazu hipoteki zakaz ustanowienia zastawu) objęte są niektóre ruchomości (np. sprzęt domowy służący do wspólnego użytku małżonków). Ograniczenia te mają bowiem na celu ochronę prawa udziału małżeńskiego.²⁰

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ T. Smyczyński, *op.cit.*, s. 833.

¹⁹ M. Szydłowska, *op.cit.*, s. 145.

²⁰ *Ibidem.*

Ustrojem umownym w Szwajcarii jest ustrój udziału w dorobku, który jest zbliżony do rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Mechanizmem pełniącym ochronną funkcję w stosunku do małżonków jest obowiązek uzyskania zgody współmałżonka na rozporządzenie udziałem w przedmiocie majątkowym, który jest przedmiotem współwłasności małżonków w częściach ułamkowych. Stanowi to odstępstwo od powszechnie przyjętej zasady, że przy współwłasnościach w częściach ułamkowych każdy z małżonków (współwłaściciele) może samodzielnie i swobodnie rozporządzać swoim udziałem.²¹

Przydatność rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków, a zarazem i jej trafność szczegółowych rozwiązań zweryfikuje zakres jej praktycznego wykorzystania. Wydaje się że dopuszczenie takiej możliwości znajduje uzasadnienie w zmianach społecznych, bowiem majątek pozostający w dyspozycji rodziny coraz częściej służy nie tylko celom konsumpcyjnym, ale także wykorzystywany jest do prowadzenia działalności gospodarczej. Prowadzenie działalności gospodarczej w dzisiejszych czasach wymaga dużej elastyczności w podejmowaniu decyzji. Służyć temu powinno pozostawienie całego dorobku małżonka prowadzącego działalność do jego wyłącznej dyspozycji. Interes współmałżonka wydaje się być dostatecznie chroniony potencjalnym roszczeniem o wyrównanie dorobków.²²

Marginalnie należy zaznaczyć, że autorzy nowelizacji nie wprowadzili przepisu dotyczącego rejestracji umów majątkowych małżeńskich. Obowiązek umieszczania wzmianki dotyczącej zawarcia takiej umowy przewidziany jest w niektórych krajach europejskich (Grecja, Niemcy, Norwegia, Francja, Estonia). Ujawnienie takiej umowy w odpowiednio do tego powołanym rejestrze umożliwiłoby zainteresowanym stronom w szybki i prosty sposób wykazanie skuteczności postanowień tej umowy wobec osób trzecich.

²¹ *Ibidem.*

²² J. Strzebińczk, *op.cit.*, s. 96–97.

Literatura:

- Lewandowska I., Wspólność z ograniczeniami, „Rzeczpospolita” – dodatek „Prawo co dnia” z dn. 20.01.2005 r.
- Rychter K., Małżonkowie podzielą się dorobkiem, „Gazeta Prawna” z dn. 9.12.2004 r.
- Smyczyński T., Reforma małżeńskiego prawa majątkowego, „Monitor Prawniczy” 2004, nr 18
- Strzebińczyk J., Nowelizacja przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zakresie małżeńskiego prawa majątkowego (cz. II), „Rejent” 2004, nr 14 (wrzesień)
- Szydłowska M., Ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 3
- Usowicz E., Na wspólną miarę, „Gazeta Prawna” z dn. 20.01.2005 r.
- Usowicz E., Zmiany w rozliczeniach między małżonkami, „Gazeta Prawna” z dn. 11.08.2004 r.